

Open Monumentendag 1995

Asser Historisch Tijdschrift

TIJDSCHRIFT VAN DE ASSER HISTORISCHE VERENIGING
VIJFDE JAARGANG

NUMMER 3 / SEPTEMBER 1995

Colofon

In dit nummer

Het Asser Historisch Tijdschrift is een periodiek van de Asser Historische Vereniging en verschijnt vier maal per jaar

Hoofdredacteur:
Harry Gras

Redactieleden:
Bertus Boivin
Tjeerd Jongsma
Truus Stenvert
Peter Zweegers

Redactionele ondersteuning:
Leny Hazelzet

Vormgeving en druk:
Bremer drukkerijen bv

© Asser Historische Vereniging

Redactie-adres:
Gemeentearchief van Assen
Postbus 30018
9400 RA Assen

Ledenadministratie:
Secretariaat Asser Historische Vereniging
Postbus 10066
9400 CB Assen

Lidmaatschap Asser Historische
Vereniging (inclusief tijdschrift):
f 35,- per jaar

Illustratie omslag:
Gezicht op de Kolk, het eindpunt van de Drentsche Hoofdvaart, op een foto van voor de oorlog. De Vaart is één van de 'assen van Assen' (collectie Gemeentearchief Assen)

De 'assen van Assen' is het onderwerp van de Open Monumentendag 1995 en - traditiegetrouw - ook het thema van dit derde nummer van het Asser Historisch Tijdschrift. Het gaat om het gebied tussen de Vaart en de Nassaulaan, twee voor Assen beeldbepalende straten, beide gericht op de Brink en in een hoek van ongeveer dertig graden ten opzichte van elkaar. Dit beschermde stadsgezicht heeft niet alleen zijn oorspronkelijke ruimtelijke structuur behouden, maar telt ook een groot aantal zeer markante gebouwen.

Drie van de vier artikelen in dit nummer zijn geschreven door Jan Battjes. In het eerste artikel beschrijft hij de achtergronden van het ontstaan van de 'assen van Assen' en geeft hij een overzicht van de bebouwingsgeschiedenis. Vervolgens doet hij verslag van de uitvoerige discussies die de Asser gemeenteraad voerde voordat vanaf 1912 de Emmastraat kon worden aangelegd. In zijn laatste bijdrage komt Petrus Hofstede (1755-1839) vertellen over de innige relaties die zijn familie met de Vaart in Assen heeft.

Architectuur-historicus Johan Kruijer neemt u mee op een wandeling die begint bij de Emmaschool. Vervolgens maken we een rondje langs Emmastraat, Vaart, Gymnasiumstraat, Nassaulaan en weer terug door de Emmastraat. Onderweg vertelt hij over interessante details van vijftien markante panden, die samen een mooie staalkaart vormen van ruim een eeuw Nederlandse architectuur.

In 'Stille getuigen' tenslotte aandacht voor een opschrift in de Gymnasiumstraat: wist u dat hier ooit een depot van een stoommeelfabriek was?

Wellicht hoort u bij de mensen die tijdens deze Open Monumentendag voor het eerst met dit tijdschrift kennismaken. Bent u geïnteresseerd in de geschiedenis van Assen en wilt u het tijdschrift regelmatig ontvangen? Wordt dan lid van de Asser Historische Vereniging! (Hoe u dat kunt doen, leest u op de achterkant van dit nummer.)

Jan Battjes

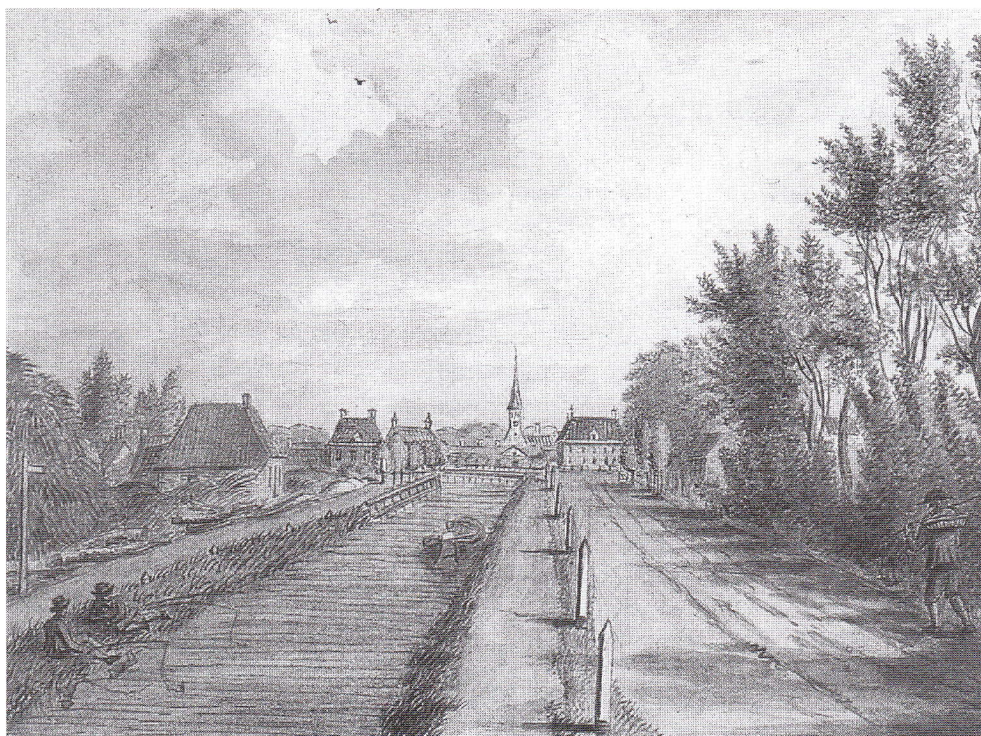
De assen van Assen

De stedenbouwkundige ontwikkeling van het gebied tussen de Vaart en de Nassaulaan

In het midden van de achttiende eeuw was Assen een klein plaatsje met iets meer dan honderd gezinnen. De bebouwing was vrijwel beperkt tot de Brink en de straten die daar op uitkwamen, te weten de Kloosterstraat, Kruisstraat en Marktstraat. Hier en daar stonden woningen langs de uitvalswegen. Het gebied ten westen van Assen was in die tijd vrij open. Er waren wat landerijen en broekgronden, op wat grotere afstand lagen de heidevelden in de richting van Witten en de hoogveengebieden van Smilde. Door dit gebied liep de Bosbeek. Tussen de Bosbeek en de weg naar Beilen bevond zich het Groote Holt, restant van het vroeger veel grotere kloosterbos.

In 1780 was de situatie ten westen van Assen compleet veranderd: inmiddels was namelijk de Drentsche Hoofdvaart gegraven en het Asserbos aangelegd. Eén man is zeer nauw betrokken geweest bij beide projecten: Wolter Hendrik Hofstede, toen 'premier clerq' van de Landschap Drenthe. Wij zouden hem nu betitelen als topambtenaar van de provincie. In ruimtelijk opzicht blijkt er een zekere samenhang te bestaan tussen beide projecten en dat is, gezien de betrokkenheid van één centrale figuur, geen toeval. We zullen eerst beide projecten afzonderlijk bespreken om daarna in te gaan op de onderlinge ruimtelijke samenhang.

Het laatste stuk van de Drentsche Hoofdvaart op een aquarel uit circa 1820. In het verlengde van de Vaart is het toenmalige torentje van de Abdykerk aan de Brink zichtbaar (fotoarchief Drents Museum te Assen)

Grevijlinck en Stadman en in april 1769 keurden de Staten deze plannen goed.¹

Voor de Drentsche Hoofdvaart werd gekozen voor een nagenoeg kaarsrecht tracé met slechts in het laatste deel bij het huidige Kloosterveen een aantal merkwaardige 'knikken'. De ligging van deze knikken werd voornamelijk bepaald door de samenstelling van de ondergrond en door afwateringseisen. Reeds op kaarten uit 1768/1769 stond de Vaart aangegeven tot aan Assen volgens het later uitgevoerde tracé.² In 1774 was de aanleg gevorderd tot en met de laatste knik bij de huidige kazerne, waarna pas in 1780 de Vaart tot het centrum van Assen werd verlengd.

Tracé vrijheden voor het laatste deel waren er nauwelijks. De ligging van de laatste knik was immers een gegeven. Het lag verder voor de hand om de Vaart te laten eindigen bij de westelijke toegang tot Assen, dus bij de Marktstraat. Dat betekende toevallig dat ook de Vaart recht op de toren van de Abdijkerk zou aflopen. Hiermee was in zeer korte tijd een tweede,

in ruimtelijk opzicht zeer bepalende as in Assen ontstaan.

De betekenis van de beide assen

Met de aanleg van het Asserbos en de Vaart werd de ruimtelijke structuur van Assen voor het eerst sinds eeuwen ingrijpend gewijzigd. De beide assen, met elk een lengte van bijna 1400 meter, zijn zeer kenmerkend en geven Assen in ruimtelijk opzicht duidelijk een eigen identiteit. Met recht kan men Wolter Hendrik Hofstede de eerste stedenbouwkundige van Assen noemen.

Hoewel de assen beide op de toren van de Abdijkerk zijn gericht, moeten de overwegingen daarvoor verschillend zijn geweest. Bij de Hoofdlaan moet Hofstede de as bewust op de kerk hebben gericht met de bedoeling om in visueel opzicht een zichtlijn te creëren vanaf de Brink naar het bos en omgekeerd. Bij de Vaart zullen dergelijke overwegingen niet of veel minder een rol hebben gespeeld. Alleen al de bebouwing belemmerde de mogelijkheid van een echte zichtlijn. Hier heeft hij

De Gymnasiumstraat in 1940 (collectie Mr. J.H. Westra van Holthe, Assen)

waarschijnlijk veel meer uit praktische overwegingen voor de toren gekozen, om het uitzetten van het tracé te vergemakkelijken.

Van de twee assen is de Vaart ongetwijfeld de belangrijkste geweest. Uiteindelijk was de Nassaulaan/Hoofddaan op dat moment niet meer dan een rustige laan die naar het bos leidde, maar de Vaart was zowel een waterweg als een wegverbinding. De weg langs de Drentsche Hoofdvaart ontwikkelde zich binnen een paar jaar zelfs tot de drukste in Drenthe. Toen dan ook de beslissing viel om het gebied tussen de Vaart en de Nassaulaan te ontwikkelen voor woningbouw, kwamen de huizen als vanzelfsprekend langs de Vaart te liggen en niet langs de Nassaulaan. En daarmee werd de richting van de Vaart bepalend voor de verkaveling van het gebied tussen de Vaart en de Nassaulaan.

De bebouwing langs de Vaart

Nog voor de Vaart tot aan Assen geheel gereed was, had het college van Drost en Gedeputeerde Staten al besloten om het terrein langs de Vaart uit te geven voor woondoelinden.³ In de termen van toen: men besloot 'huisplaatsen' te verkopen. Deze huisplaatsen kregen een standaardbreedte van 5 roeden en een diepte van 36 roeden (hetgeen overeenkomt met afmetingen van ruim 20 meter bij ongeveer 147 meter).⁴ Met een oppervlakte van bijna 3.000 m² was er voor onze huidige begrippen dus sprake van zeer grote kavels.

In oktober 1780 werden in het openbaar vijftien huisplaatsen langs de zuidzijde van de Vaart verkocht.⁵ Veelal werden ze meteen al als dubbele huisplaats gekocht, in een aantal gevallen werden naderhand naastliggende kavels bijgekocht. Rond 1800 en mogelijk al eerder waren er zodoende vijf complexen ontstaan: twee kavels bestaande uit twee huisplaatsen, twee kavels bestaande uit drie huisplaatsen en één kavel bestaande uit vijf huisplaatsen. Dit proces van schaalvergroting werd versterkt doordat alle eigenaren hun bezit zonder uitzondering naar het zuiden uitbreidden tot aan de Nassaulaan (zie

naast het hierbij afgedrukte moderne kaartje ook het kaartje ingetekend op de kaart van Buwama van Aardenburg uit 1809, dat verderop in dit nummer bij het artikel over de familie Hofstede en de Vaart is opgenomen).

De bebouwing verliep aanvankelijk in een traag tempo. Hoewel de eigenaren formeel verplicht waren om een huis op hun kavels te bouwen, gebeurde dat in de praktijk nauwelijks. Rond 1800 was de bebouwing slechts gevorderd tot en met het huidige pand Vaart ZZ 23B/25. Pas na ongeveer 1830 vond er weer enige bebouwing plaats, waarna in de periode tot circa 1880 vrijwel het gehele deel van de Vaart ZZ tussen de Collardslaan en de Kerkhofslaan werd bebouwd. Opmerkelijk is dat in deze periode tot in onze eeuw ook het merendeel van de oorspronkelijke huizen geheel werd vernieuwd en vergroot. Dit heeft ervoor gezorgd dat de bebouwing langs dit deel van de Vaart voor een groot deel dateert uit de tweede helft van de negentiende eeuw, zeker wat betreft de gevelpartijen. Van de bebouwing uit 1830 is geen enkel pand meer in de oorspronkelijke staat aanwezig.

Ontstaan Gymnasiumstraat

De percelen langs de Vaart strekten zich van oorsprong uit tot aan de huidige Nassaulaan. Een aantal kavels had zelfs met een laan een verbinding met de Nassaulaan. Eén van die lanen is de huidige Gymnasiumstraat, die in 1872 aanzienlijk werd verbeterd. Behalve woningen zijn hier ook allerlei gebouwen met een andere functie ontstaan, waaronder een lagere school (gebouwd in 1870 als School no. 4, later de ULO), een brandspuithuisje, een pakhuis, een koffiebranderij en een aantal winkels.

Ontstaan Nassaulaan

Het bouwen langs de Gymnasiumstraat betekende dat de beide, van oorsprong grote percelen ter weerszijden nu in kleinere kavels uiteenvielen. Dit proces deed zich - vooral vanaf ongeveer 1870 - ook voor langs de Nassaulaan. Geleidelijk werden de zuidelijke gedeelten van de

De Nassaulaan omstreeks 1900. Duidelijk is te zien dat de huizen onder een schuine hoek met de Nassaulaan zijn gebouwd (collectie Gemeentearchief Assen)

lange percelen van de Vaart verkocht. Het eerst gebeurde dit bij de twee percelen ter weerszijden van de Gymnasiumstraat. Vervolgens kwamen ook de andere percelen langs de Nassaulaan successievelijk aan de beurt. De bebouwing langs de Nassaulaan dateert dan ook deels van het eind van de negentiende eeuw, deels van het begin van deze eeuw.

De oorspronkelijke percelen waren zo breed, dat er per perceel vaak drie kavels verkocht konden worden. Anderzijds waren de verkochte percelen weer niet voldoende breed om de woningen met hun voorzijde evenwijdig aan de Nassaulaan te bouwen. En zo komt het dat de woningen onder een schuine hoek met de Nassaulaan zijn gebouwd; evenwijdig aan de Vaart dus!

Ontstaan Emmastraat

De aanleg van de Emmastraat dateert van 1913. De bebouwing van de Nassaulaan was toen nagenoeg voltooid. Voor de gebeurtenissen rond de aanleg verwijzen we naar het volgende artikel. Afgezien van een bankgebouw op de hoek van de huidige Irenestraat zijn in de Emmastraat alleen woningen gebouwd. Tot de oudste bebouwing behoort het pand Emmastraat

11, dat verrees in 1915. De beide woningen direct ten noorden en ten zuiden daarvan zijn slechts iets jonger.

De complexen met rijenwoningen aan de oostzijde dateren uit het begin van de jaren twintig, een groot aantal woningen is in de jaren dertig gebouwd en een klein aantal dateert van na de Tweede Wereldoorlog.

Ontstaan Irenestraat

Tenslotte vond er nog een verdichting plaats door de aanleg van de Irenestraat. Al in 1929 was hier de Emmaschool in gebruik genomen, die aanvankelijk vanaf de Emmastraat bereikbaar was via een laantje. Aan het begin van de jaren vijftig werd, vrijwel tegelijk met de voormalige kleuterschool De Zonnebloem, de Irenestraat aangelegd langs de zuidgrens van de oorspronkelijk in 1780 verkochte percelen. Geleidelijk is hier vervolgens in de jaren vijftig en zestig woon- en andere bebouwing ontstaan.

De bebouwing langs de Irenestraat betekende een belangrijke aanslag op de restanten van de oorspronkelijke grote tuinen. Toch zijn hier en daar nog delen van tuinen aanwezig. Ook de bomenrij langs het vroegere laantje van de Nassau-

De Emmastraat, met rechts de in 1936 gebouwde Coöperatieve Boerenleenbank. Zie ook het volgende artikel (collectie Gemeentearchief Assen)

laan naar de voetbrug over de Vaart is nog deels aanwezig. Het laantje begon rechts van het voormalige Bellevue en liep over het schoolplein van de Emmaschool.

Beschermd stadsgezicht

De stedenbouwkundige waarde van het gebied tussen de 'assen van Assen' is vrij groot. Niet alleen is de oorspronkelijke, kenmerkende ruimtelijke structuur vrijwel onaangetast gebleven, ook is tamelijk veel van de oorspronkelijke bebouwing nog aanwezig. Eén en ander weerspiegelt zich in de bescherming die deze gebieden in planologisch opzicht genieten. Door de rijksoverheid is het gebied van de Vaart en de omgeving van de Nassaulaan/Hoofdlaan aangewezen als 'Beschermd stadsgezicht' en door de gemeente Assen is de Emmastraat en omgeving aangewezen als 'Waardevol gebied'.

De Gymnasiumstraat valt eveneens binnen het beschermd stadsgezicht. Deze straat geeft nog een beeld van de oorspronkelijke, kleinschalige en bedrijvige sfeer die veel straten in de binnenstad van Assen vroeger boden. Het huidige bestemmingsplan biedt overigens ruime mogelijkheden voor vervangende nieuwbouw in deze straat, onder andere ter plaatse van de voormalige ULO.

Samenvattend blijkt dat aanvankelijk na de verkoop van de percelen in 1780 een schaalvergroting optrad, waarna vanaf circa 1870 de percelen weer werden opgedeeld in kleinere kavels en er een steeds verder gaande verdichting plaatsvond. Ondanks deze verdichtingen kan men stellen dat het gebied, gelet op de ligging nabij de binnenstad van Assen, tamelijk extensief is bebouwd. Hier en daar zijn zelfs delen van de oorspronkelijke tuinen bewaard gebleven.

Noten:

1. G.A. Coert, *Stromen en schutten, vaarten en voordren. Geschiedenis van de natte waterstaat in Drenthe (1291-1988)* (Meppel/Amsterdam, 1991) 131 en 133.
2. Zie bijvoorbeeld Rijksarchief in Drenthe (RAD), Oude Staten Archieven (OSA), inv.nr. 1280G en RAD, Collectie Gratama, inv.nr. 356 K36.
3. 'De eerste 'huisplaatsen' aan de Vaart' in: Bertus Boivin e.a., *De Vaart in Assen* (Assen, 1988).
4. RAD, OSA, inv.nr. 160.
5. RAD, OSA, inv.nr. 160. Tevens werden toen in het openbaar de twee huisplaatsen tussen de Kerkstraat en de Collardslaan verkocht. Eerder waren bij voorinschrijving al vijf huisplaatsen verkocht die ten westen van huisplaats 15 lagen. In totaal zijn in 1780 door de Landschap Drenthe dus 22 huisplaatsen uitgegeven.

Jan Battjes

De veelbesproken aanleg van de Emmastraat

Ruimtelijke ordening was in de vorige eeuw vooral een zaak van particulieren. Het paste in de toenmalige liberale staatsopvatting dat de overheid zich zo terughoudend mogelijk moest opstellen. Toen deze benadering aan het eind van de vorige eeuw tot grote misstanden bleek te hebben geleid, kwam in 1902 de Woningwet die de overheid meer greep moest geven op het gebied van de huisvesting en op de ruimtelijke ontwikkelingen in het algemeen. Eén van de nieuwe verplichtingen in deze wet was dat gemeenten met meer dan tienduizend inwoners een uitbreidingsplan moesten opstellen. Uit de gang van zaken rond de aanleg van de Emmastraat blijkt, dat met de invoering van de nieuwe woningwet ook in Assen niet meteen alle oude opvattingen uit de wereld waren.

Uitbreidingsplan gemeente Assen

Het eerste uitbreidingsplan van Assen werd vastgesteld in de raadsvergadering van 6 oktober 1910. Vanuit de gemeenteraad werd daarbij het voorstel gedaan om

een rechte weg te projecteren van de Vaart ZZ naar de Nassaulaan. Deze weg zou moeten lopen door de weilanden ten oosten van de Kerkhofslaan. De weilanden waren vanaf de Vaart bereikbaar via een laan die ter plaatse van het huidige pand Vaart ZZ 45A begon. De bedoeling van de raadsleden was dat de nieuwe weg over deze laan zou komen te lopen om vervolgens direct langs de vroegere percelen van een zekere dokter Bakker en Bellevue naar de Nassaulaan te gaan.

De plannen van Epke van Mesdag

Eén van de raadsleden die zijn fiat gaf aan het uitbreidingsplan was Epke van Mesdag, van beroep kandidaat-notaris. Van 1907-1919 was hij lid van de gemeenteraad.¹ Hij was verder onder andere van 1908-1917 voorzitter van de Bouwvereniging Assen en dus geen onbekende in de bouwwereld.²

Vrij snel na het raadsbesluit kocht Van Mesdag de benodigde grond voor de weg uit het uitbreidingsplan. Het ging om de

De Vaart op een ansichtkaart uit het begin van deze eeuw. Rechts het pand dat moest wijken voor de door Van Mesdag geplande weg (collectie Gemeentearchief Assen)

percelen met kadastrumnummers 600, 1731 en 1732. Er was echter één probleem: het perceel met kadastrumnummer 600 had weliswaar een uitweg naar de Vaart, maar de ruimte tussen de huizen ter weerszijden (de huidige panden Vaart ZZ 45 en 47) was te smal om er een weg aan te leggen en de toenmalige eigenaren voelden niets voor verkoop. Als particulier kon Van Mesdag niet onteigenen en kennelijk wist hij de verkopers van de weilanden te overtuigen van deze problemen. De weilanden werden door hem niet als dure bouwgrond aangekocht, maar als weiland...

Vervolgens kocht hij echter ook de percelen die eigendom waren van de erven van dokter Bakker (onder andere de percelen met kadastrumnummer 5182, 3892 en 3895). Deze kavel had aan de Vaart een breedte van 36 meter. Er stond toen nog een grote, monumentale villa die waarschijnlijk niet meer werd bewoond.³ Voor het overige bestond het perceel uit een grote, fraaie tuin die met een laan in verbinding stond met de Nassaulaan.

Het voordeel van de aankoop is duidelijk: door de grote breedte van het perceel kon zondermeer een goede uitweg op de Vaart ZZ worden verkregen, waarvoor 'slechts' het door Van Mesdag aangekochte pand behoefde te worden afgebroken. Om de weg te kunnen aansluiten op de Nassaulaan, moest Van Mesdag overigens wel gebruik maken van gemeentegrond. Hij verklaarde zich echter bereid ook dit gedeelte op zijn kosten aan te leggen. Verder was hij bereid de weg na aanleg in eigendom en beheer over te dragen aan de gemeente.

Van Mesdag liet het tracé voor de nieuwe weg uitwerken door architect Smallenbroek en op 16 maart 1911 verzocht hij de gemeenteraad vergunning om een weg te mogen aanleggen van de Vaart naar de Nassaulaan. De weg zou uiteindelijk ook precies volgens dit voorstel worden aangelegd, maar het zou ongeveer anderhalf jaar duren voor Mesdag uiteindelijk toestemming kreeg van de raad.

Bezwaren tegen het tracé

In september 1911 werd het voorstel van

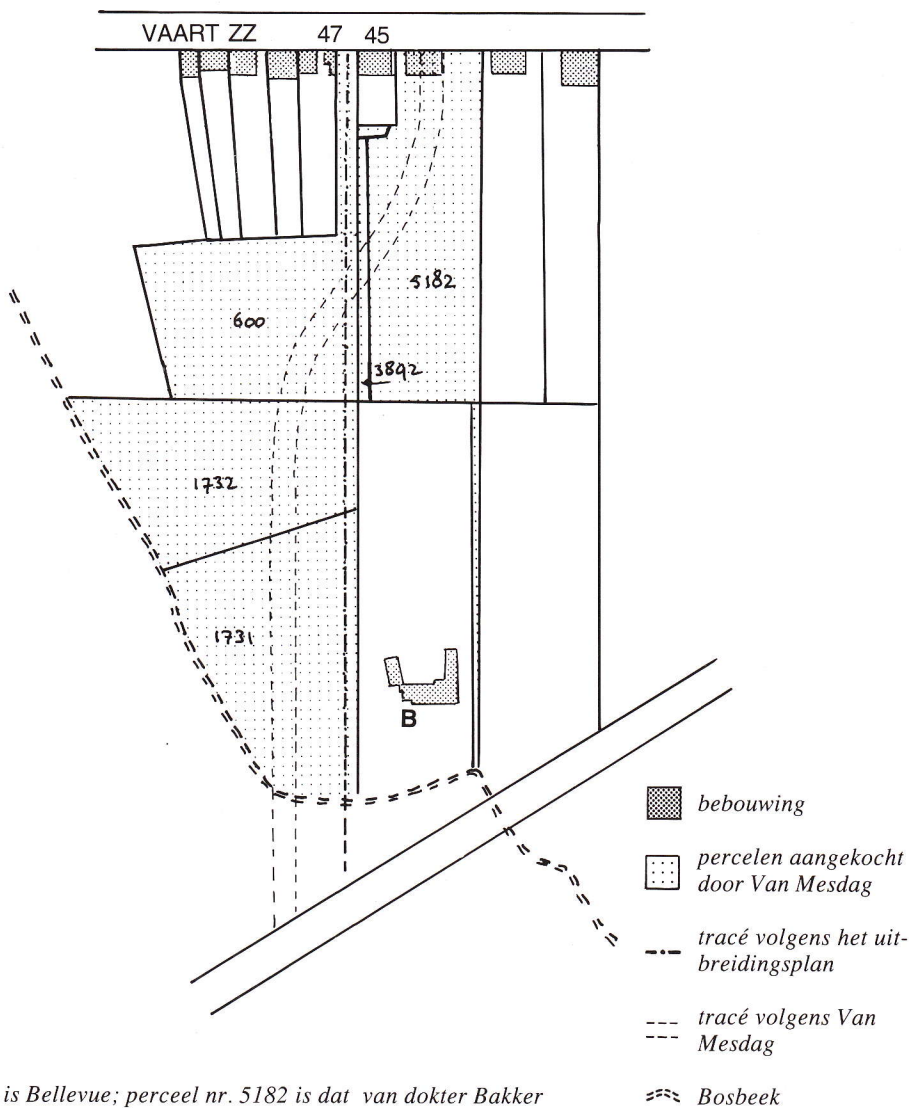
Van Mesdag voor de eerste maal in de raad behandeld. Van Mesdag was kennelijk vol vertrouwen op een goede afloop en had inmiddels al in mei 1911 het pand van dokter Bakker laten slopen.⁴ Burgemeester en wethouders verklaarden zich echter tegen het voorstel, maar stelden de raad wel voor om nader met Van Mesdag te overleggen over een ander tracé. Hun belangrijkste bezwaar gold de aantasting van het Asserbos (er moesten negentien bomen sneuvelen) en het verdwijnen van het fraaie gezicht vanaf de Kerkhofslaan op de weilanden. Belangrijk was hierbij dat de raad juist het besluit had genomen dat de aan te leggen tramlijn naar Oosterwolde niet via de Kerkhofslaan mocht lopen, omdat anders het bos zou worden aangetast. Het college vond dat men een particulier niet kon toestaan wat men aan de trammaatschappij had geweigerd, te meer niet nu hier de entree van het stadsbos in het geding was.

Een deel van de raad stelde zich vierkant op achter het college. Een ander deel was even fel vóór aanleg. De voorstanders wezen erop dat het om particuliere eigendommen ging. Naar hun mening kon de raad een voorstel tot wegaanleg niet weigeren, maar kon zij er op basis van de woningwet alleen maar voorwaarden aan verbinden. Met andere woorden: de raad kon volgens hen niet beslissen óf er een weg mocht komen, maar alleen hóe deze er moest komen. De tegenstanders wezen er vervolgens weer op dat de weg toch ook over gemeente-eigendom liep en daar lagen juist de problemen. Uiteindelijk was een raadsmeerderheid van mening dat het gemeentebestuur met Van Mesdag moest gaan overleggen over een ander tracé.

Nieuwe eisen

Het overleg leidde niet tot resultaat en het gemeentebestuur stelde de raad daarom in oktober 1911 opnieuw voor afwijzend op het verzoek van Van Mesdag te beschikken. Tegelijkertijd stelde het college een aantal voorwaarden op waaraan de weg zou moeten voldoen, indien de raad toch tot aanleg zou besluiten. Zo werden eisen gesteld aan de ondergrond van de weg en de soort bestrating. Ook moest Van Mes-

Kaart van de Emmastraat in aanleg

B is Bellevue; perceel nr. 5182 is dat van dokter Bakker

dag zijn weg voorzien van een riolering en werden er eisen gesteld aan de bouwhoogte van de te bouwen panden. Opmerkelijk is verder de eis dat de meest zuidelijke woning aan de westzijde gebouwd moest worden met het front naar het zuiden en dat het driehoekig stukje grond vóór dat pand als voortuin moest worden ingericht.

Een aantal raadsleden vond de eisen sterk overdreven en was bijvoorbeeld van mening dat er geen riolering hoefde te komen. Men vroeg zich af waar het college zich mee bemoeide: het ging immers om particuliere eigendommen. Weer stelde de raad een beslissing uit en men besloot dat het gemeentebestuur opnieuw in overleg moest treden met Van Mesdag. Nu om te

De Emmastraat gezien vanaf het Asserbos, met links de Harm Smeengebank. De bank werd in 1933 geplaatst bij het veertigjarig bestaan van de Vereniging tot bevordering van het Ambachts-onderwijs in Drenthe, waarvan de bekende Drentse politicus Mr. Harm Smeenge (1852-1935) voorzitter en groot stimulator was. In zijn laatste levensjaren mocht Smeenge tijdens zijn wandelingen zelf graag uitrusten op zijn 'eigen' bank (collectie Gemeentearchief Assen)

bezien of de aansluiting met de Nassaulaan wellicht vóór het etablissement Bellevue langs kon worden geprojecteerd.

Van Mesdag doet een nieuwe zet

Van Mesdag wachtte het resultaat van dat onderzoek niet af en diende op 30 november 1911 een nieuw voorstel in. Hij handhaafde zijn eerder voorgesteld tracé, maar wilde de weg nu alleen aanleggen op gronden die in zijn bezit waren. Met andere woorden: hij wilde de weg aanleggen tot aan de Bosbeek en de aansluiting op de Nassaulaan laten vervallen. Ook zijn aanbod om de weg naderhand over te dragen aan de gemeente trok hij in. Mesdag maakte er zo een puur particuliere gelegenheid van waar de gemeente zich niet meer mee had te bemoeien.

In de gemeenteraad van 6 februari 1912 ontspon zich nu een principiële discussie: het gemeentebestuur was van mening dat er geen algemeen belang was gediend bij de aanleg van een doodlopende weg en verklaarde zich tegen het verzoek. Anderen zagen dat bezwaar niet. De gemeente kon immers vrij eenvoudig zelf de aansluiting met de Nassaulaan tot stand brengen. Met een stemmenverhouding van zeven tegen zes werd opnieuw een vergunning aan Van Mesdag geweigerd.

Een nieuwe nederlaag

Van Mesdag liet het er niet bij zitten en schreef op 28 februari een uitvoerige toelichting op zijn voorstel. Hij begon met het opsommen van zijn bezwaren tegen het tracé volgens het vastgestelde uitbreidingsplan. Hij wees erop dat er in dat geval voor hem nauwelijks bouw mogelijkheden zouden zijn. De weg zou immers voor een groot deel pal langs de eigendommen van anderen komen te liggen. Hij vreesde bovendien dat er als gevolg van het rechte tracé en de eenzijdige bebouwing een saaie, weinig levendige straat zou ontstaan. Vervolgens prees Van Mesdag zijn eigen voorstel:

“Een weg, welke niet in rechte lijn, doch met eenige fraaie bochten de Vaart met het bosch verbindt, hetgeen zowel uit een aesthetisch als architectonisch oogpunt aanbeveling verdient.”

Zijn toelichting kwam aan de orde in de raad van 14 maart. Het gemeentebestuur handhaafde zijn standpunt van enige weken daarvoor en ook nu weer leed Van Mesdag een nederlaag. Deze keer was de stemmenverhouding zelfs acht tegen vijf. Kennelijk vond één lid het niet gepast dat een raads-lid zich niet wenste neer te leggen bij een raadsuitspraak. Overigens heeft Van Mes-

dag zich bij alle behandelingen in de raad steeds van stemming onthouden.

Eindelijk succes

Naar we mogen aannemen, heeft Van Mesdag vervolgens enig lobbywerk verricht, want op 19 juli 1912 kwam hij weer met zijn oorspronkelijke verzoek op de proppen en nu was het gemeentebestuur ineens 'om'... Ten einde "verdere onaangenaamheden te voorkomen" stelde het college de raad voor om in te stemmen met de plannen van Van Mesdag. Aan de aanleg werden dezelfde eisen gesteld als in een eerder stadium.

Het zal geen verwondering wekken dat B. en W. tijdens de raadsvergadering van 30 september 1912 door zowel voor- als tegenstanders zwaar onder vuur werd genomen vanwege hun motivatie. De medestanders van Van Mesdag vonden dat het college gewoon ongelijk had moeten bekennen. De tegenstanders van de weg-

aanleg meenden dat bij de afweging het voorkómen van onaangenaamheden in de persoonlijke sfeer geen enkele rol mocht spelen.

De raad nam nu echter een definitieve beslissing en met acht stemmen voor en vijf tegen werd besloten dat Van Mesdag de weg mocht aanleggen, die naar de toenmalige Koningin-Moeder de naam Emmastraat zou krijgen.

De rol van de stadsbouwmeester

Bij alle discussies rond de aanleg van de Emmastraat speelde ook de stadsbouwmeester Boonstra - wiens functie te vergelijken is met die van het huidige hoofd stedenbouw van de gemeente - een rol. Uit de stukken wordt duidelijk dat hij het niet eens was met het tracé zoals Van Mesdag dat wilde. Eén van zijn bezwaren was dat de weg te dicht langs Bellevue zou lopen, waardoor daar slechts kleine woningen konden worden gebouwd. Boonstra vond

De splinternieuwe Harm Smeengebank in 1933, bezet door kinderen die toevallig passeerden na een gymnastiekles. Van links naar rechts: Lena Duijm, Tinie Hiemink, Gerard Mingelen, Caspar van der Heide, Kitty Jansen, Daatje Soer, Etty van der Most van Spijk, Dina Muller, Willie Seidel, Gretha Duijm, Grietje Visser, Jopie Loef, Tiny (v.d.?) Oort, Sjoukje de Pauw en Willy Fetlaar (particuliere collectie)

dat niet in overeenstemming met het karakter dat deze weg moest krijgen en waarschuwde het college dringend tegen "minderwaardige bebouwing" bij de entree van het bos.⁵

Boonstra was verder van mening dat de weg een iets ander tracé moest krijgen. De aansluiting met de Nassaulaan legde hij iets meer naar het oosten, waardoor de weg daar evenwijdig aan de Kerkhofslaan kwam te lopen en het bos minder werd aangetast. Het gedeelte ten noorden daarvan boog hij juist wat meer uit naar het westen, ten einde diepere kavels te krijgen aan de oostzijde.

Zoals is gebleken konden deze voorstellen geen genade vinden in de ogen van Van Mesdag. Het is dan ook opmerkelijk dat op het uitbreidingsplan van de gemeente Assen uit oktober 1913 de Emmastraat goed staat ingetekend, terwijl de bebouwing langs de westzijde van de Emmastraat staat ingetekend zoals het Boonstra voor ogen stond: volgens het naar het westen uitgebogen tracé...

De voorwaarden die aan de aanleg werden gesteld, waren door de stadsbouwmeester geformuleerd. De eisen die hij had gesteld aan het soort bebouwing nam het college echter niet over. Volgens het advies van de stadsbouwmeester mochten "behalve op de hoekpercelen met de Vaart geen winkels, koffiehuisen, logementen, tapperijen, pakhuizen of fabrieken met arbeiders-woningen" worden gebouwd. Bij de behandeling in de raad maakte een raadslid zich kwaad over dergelijke eisen ten aanzien van particuliere eigendommen en voegde er smalend aan toe dat de stadsbouwmeester de theehuizen nog was vergeten.

Aanleg en overdracht van de Emmastraat

Van Mesdag pakte de uitvoering van de weg nu snel aan. In verband met de aansluiting op de Nassaulaan werd de Bosbeek verlegd en van een duiker voorzien. Opmerkelijk is verder dat het benodigde zand voor de wegaanleg per schip werd aangevoerd. Vanaf de Vaart ZZ werd het

met 'kipkarren' verder getransporteerd via een smalspoor.

In 1913 was de weg klaar, maar hij kwam pas in 1916 in eigendom en beheer bij de gemeente, want ook dit ging niet zonder slag of stoot. Er was nu onenigheid over de vraag of de weg wel aan de overeengekomen eisen voldeed. Pas na verschillende inspectierapporten van de stadsbouwmeester en de nodige discussies in de gemeenteraad viel op 13 maart 1916 het besluit om de weg over te nemen. Zou de stadsbouwmeester zich bij zijn inspecties extra kritisch hebben opgesteld?

De bebouwing langs de Emmastraat

In 1913 verkocht Van Mesdag reeds een kavel, en wel aan burgemeester Adams van Gasselte. In 1915 werd hier als eerste het huidige pand Emmastraat 11 gebouwd.⁶ De meeste bebouwing dateert uit de jaren twintig en dertig; slechts een paar woningen zijn in de jaren vijftig gebouwd.

De Emmastraat heeft een duidelijke woonfunctie gekregen. Een uitzondering hierop vormt het zuidelijk deel van de tuin van de erven Bakker, waar in 1917 de Boerenleenbank werd gebouwd. Dit is het huidige pand Emmastraat 13, het huis met de 'Scholekster'.⁷ In 1936 werd in de tuin van de Boerenleenbank op de hoek van de Emmastraat en de huidige Irenestraat een nieuw bankgebouw neergezet dat tot 1965 in gebruik is geweest.⁸ Nadat het DLG er daarna nog een tijdje zijn toen nog piepkleine verzekeringsafdeling in had ondergebracht, deed het pand een groot aantal jaren dienst bij het ministerie van Defensie, dat het onlangs verliet.

In de gemeentelijke Nota Monumentenzorg is de Emmastraat en omgeving aangegeven als 'Waardevol gebied'. De reden hiervoor is dat de straat een staalkaart biedt van vooroorlogse bebouwing. Een deel daarvan heeft architectonische waarde, terwijl het beeld van de straat in totaliteit nog gaaf is.

Het gelijk van Van Mesdag

Kijken we op de hele gang van zaken terug en met name op de discussie rond

De Emmastraat ter hoogte van de Prinses Irenestraat. Het meest rechtse pand werd gebouwd in 1915, op een perceel dat burgemeester Adams van Gasselte twee jaar eerder had gekocht (collectie Gemeentearchief Assen)

het tracé van de Emmastraat, dan mogen we achteraf gezien blij zijn met het doorzettingsvermogen van Van Mesdag. Stedebouwkundig gezien is zijn oplossing ongetwijfeld beter dan de rechte weg, zoals de raad die had voorgesteld in het uitbreidingsplan. Dat hij zich daarbij liet leiden door financiële motieven doet daarbij niet ter zake en dat het alternatief van de stadsbouwmeester wellicht nog een fraaiere stedebouwkundige oplossing bood evenmin.

De argumenten die tegen zijn voorstel werden ingebracht door het gemeentebestuur en door individuele raadsleden, overtuigen ook niet echt. Zouden gevoeligheden in de persoonlijke sfeer van het begin af aan een onuitgesproken rol hebben gespeeld in de discussies? Hoe dan ook, het aanwijzen van de Emmastraat als waardevol gebied bewijst achteraf het gelijk van Van Mesdag.

Belangrijkste geraadpleegde bronnen:

- Gemeentearchief Assen, Brievenboek Stadsbouwmeester, brieven d.d. 26-5-1911, 20-9-1911, 5-12-1911, 15-8-1912, 18-9-1912, 21-11-1911 en 23-11-1912.
- Gemeentearchief Assen, Notulen gemeen-

teraad, d.d. 6-10-1910, 23-3-1911, 17-8-1911, 5-9-1911, 17-10-1911, 6-2-1912, 29-2-1912, 14-3-1912, 30-9-1912 en 13-3-1916.

Noten:

1. M. Jager, *Opbouw* (Assen, 1932) 17.
2. B. Boivin, *Gaarne zouden wij een woning willen hebben...* (Assen, 1983) 76.
3. Volgens Cool werd het pand na de dood van de heer Bakker in 1903 bewoond door een zekere Roosenburg, een officier van Justitie die in december 1909 werd overgeplaatst naar Zwolle. Zie *Provinciale Drentse en Asser Courant*, 16-09-1965.
4. Ontleend aan een aantekenboekje van (vermoedelijk) E. Pelinck van onbekende datum, aanwezig in Rijksarchief in Drenthe, archief Pelinck.
5. Zonder van minderwaardige bebouwing te kunnen spreken, kan wel worden geconstateerd dat ter plaatse inderdaad bebouwing is gekomen met een afwijkend karakter. Daarbij zijn de woningen duidelijk kleiner dan in de rest van de Emmastraat.
6. Kadaster, dienstjaar 1915, Opmeting Emmastraat enz., nr. 465 en afschrift verkoopacte d.d. 6-12-1913.
7. De Asser biologieleraar Jacob M.A. Kroes woonde van 1936 tot 1965 in het pand Emmastraat 13. Vandaar de scholekster in de gevel?
8. Speciale uitgave van de Rabobank te Assen, september 1977.

Jan Battjes

De familie Hofstede en de Vaart

Als er één familie is geweest die nauw verbonden was met de Vaart dan is het wel de familie Hofstede. En wie kunnen we dan beter aan het woord laten dan de bekende Petrus Hofstede (1755-1839) zelf? Uit het verhaal dat Jan Battjes hem laat vertellen, wordt niet alleen duidelijk hoezeer zijn familie was verweven met de Vaart, maar bovendien wordt ons een blik gegund op de relaties tussen de verschillende families onderling en op de functies die men uitoefende. In een aantal gevallen komen gebeurtenissen aan de orde die plaats vonden na het overlijden van Petrus Hofstede. Met Jan Battjes schrijven we dat graag toe aan Hofstede's vooruitziende blik...

Voor we Hofstede het woord geven nog een opmerking over de eerste bebouwing langs de Vaart. In 1780 werden in de herberg van Tabing 15 huisplaatsen ('bouwkavels') verkocht. Bij de verkoop kregen ze opeenvolgende nummers, beginnende bij de stad. In het verhaal van Hofstede worden zowel de nummers van de oorspronkelijke huisplaatsen genoemd als de corresponderende huidige huisnummers. In veel gevallen valt de oorspronkelijke grens tussen huisplaatsen samen met huidige eigendomsgrenzen. Zie ook het kaartje van de huisplaatsen ingetekend op de plattegrond van Buwama van Aardenburg uit 1809 dat bij dit artikel is geplaatst.

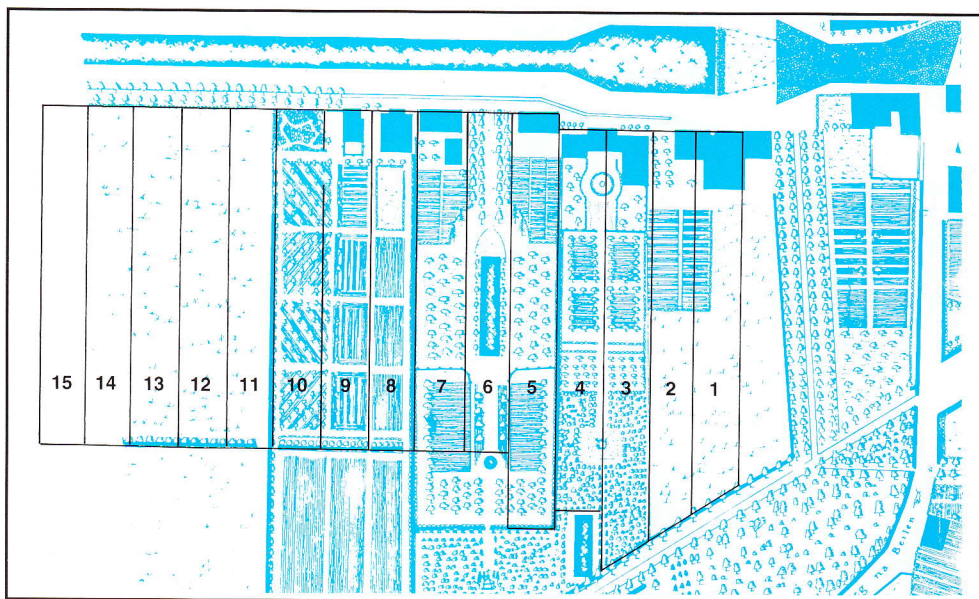
Voordat ik, PETRUS HOFSTEDÉ, op 6 april 1814 Gouverneur van Drenthe werd, had ik reeds tal van andere bestuurlijke functies vervuld. Zo volgde ik mijn vader op als Eerste klerk van de Landschap Drenthe, een functie die mijn broer JOHANNES HOFSTEDÉ later weer van mij overnam. In 1780 - ik had mij kort daarvoor als advocaat in Assen gevestigd - kocht ik aan de Vaart de huisplaatsen 5 en 6 (Vaart ZZ 11 t/m 19). Vrij snel daarna kocht ik huisplaats 7 erbij (Vaart ZZ 21 en 23-23A). Ik heb op deze huisplaatsen twee panden met elk vier

Mr. Petrus Hofstede (1755-1839) (fotoarchief Drents Museum te Assen)

kleine woningen laten bouwen, die ik heb verhuurd aan een paar arbeiders, een timmerman, een metselaar, een gepensioneerde sergeant en andere eenvoudige mensen.

Later is dit perceel in handen gekomen van SIBRAND GRATAMA. Geen familie van mij overigens, maar wel door mij naar Drenthe gehaald. Hij was de eerste notaris van Drenthe en bracht het later zelfs tot president van het provinciaal gerechtshof te Assen. Hij woonde ter plaatse van het pand Vaart ZZ 11. Drie van zijn zonen hebben ook aan de Vaart gewoond. HENDRIK ('Hein') SERPIUS GRATAMA was directeur van het postkantoor aan de Vaart ZZ 61-63. De bekende LUCAS OLDENHUIS GRATAMA, rechter en verder onder andere jarenlang lid van de Tweede Kamer en

De ligging van de 15 huisplaatsen in 1780, aangegeven op een kopie van de kaart van Assen door Buwama van Aardenburg uit 1809

van Provinciale Staten, heeft aan de Vaart NZ 26 gewoond, recht tegenover zijn geboortehuis. Een derde zoon, JAN ALBERT WILLINGE GRATAMA, heeft net als zijn vader in het pand Vaart ZZ 11 gewoond. Hij was redacteur en uitgever van de Provinciale Drentsche en Asser Courant. Het

gebouw van de drukkerij achter het pand Vaart ZZ 11 staat er nog steeds.

Om op mijzelf terug te komen: ik ben lange tijd eigenaar geweest van de huisplaatsen 11 t/m 15 (Vaart ZZ 33 t/m 45). Dat waren toen weilanden, die doorliepen tot de Nassaulaan. Deze percelen werden pas bebouwd, nadat ik ze had verkocht.

Ik heb zelf ook aan de Vaart gewoond, namelijk in het pand Vaart ZZ 23B-25, dat gebouwd is op huisplaats 8. Ik huurde die woning van mijn broer JOHANNES HOFSTEDE. Voor de volledigheid noem ik nog dat ik verderop aan de Vaart het latere kazerneterrein in mijn bezit heb gehad, evenals gebieden ten noorden van de Vaart in de omgeving van het Lariksbos.

Mijn vader WOLTER HENDRIK HOFSTEDE was als topambtenaar van de Landschap Drenthe zeer nauw betrokken bij de aanleg van de Vaart. Hij kocht destijds in 1780 de huisplaatsen 9 en 10 (Vaart ZZ 25A-27-29 en 31). Hijzelf woonde aan de Vaart NZ in de bocht schuin tegenover de kazerne.

Mijn oom JOHANNES VAN LIER, ontvanger-

Mr. Sibrand Gratama (1784-1858) (fotoarchief Drents Museum te Assen)

Mr. Jan Haak Oosting (1749-1828) (fotoarchief Drents Museum te Assen)

generaal van de Landschap Drenthe en getrouwd met mijn tante ROLINA JOHANNA HOFSTEDE, was ook van de partij toen in 1780 de eerste huisplaatsen langs de Vaart werden verkocht. Samen met iemand anders kocht hij de huisplaatsen 11 t/m 14 (Vaart ZZ 33 t/m 41A).

Hun dochter, mijn nicht BARBARA VAN LIER, was gehuwd met JAN HAAK OOSTING, in die tijd rentmeester van de Domeinen. Later volgde hij zijn schoonvader op als ontvanger-generaal. In 1780 kocht hij de huisplaatsen 3 en 4 (Vaart ZZ 5 t/m 7).

Zijn zoon HENDRIK JAN OOSTING trouwde met mijn dochter MARIA HOFSTEDE. Hij was enige tijd rijksbetaalmeester en is heel lang burgemeester van Assen geweest. Zij lieten het Witte Huis bouwen (Vaart NZ 36). In de gevel van dat huis bevindt zich nog steeds het wapenschild met de wapens van zowel de familie Oosting als de familie Hofstede.

De huisplaatsen 3 en 4 kwamen op den duur in het bezit van mijn broer JOHANNES HOFSTEDE. Hij was enige tijd ontvanger-generaal van het voormalige gewest Drenthe en werd later inspecteur der belastingen in het arrondissement Assen.

Hij heeft lange tijd aan de Vaart ZZ 5 gewoond en is ook nog enige tijd eigenaar geweest van de huisplaatsen 8, 9 en 10 (Vaart ZZ 23B-25 t/m 31). Ik heb al verteld dat ik in zijn pand Vaart ZZ 23B-25 heb gewoond. Johannes heeft de beide huisplaatsen 3 en 4 weer verkocht aan onze neef JAN WUNTJES TABING, een zoon van onze zus MARIA JOHANNA HOFSTEDE. TABING was in die tijd burgemeester van Assen.

Mijn oudste zoon WOLTER HENDRIK HOFSTEDE is getrouwd met MARIA SERVATIUS. Hij liet het huis Vaart NZ 66B-68 bouwen dat het 'Huis met het Stoepie' werd genoemd. Hij was van beroep onder andere betaalmeester en vrederechter en is nog enige tijd kamerlid geweest.

Een broer van Maria, BERNARD SERVATIUS, is met mijn dochter GESINA OLDENHUIS HOFSTEDE getrouwd.

Zij woonden ook aan de Vaart en wel op Vaart NZ 50. Hij was officier van justitie bij de rechtbank. Het pand was overigens niet van hemzelf, maar hij huurde het van zijn zwager SWATERS VON SCHAUMBURG. En dan noem ik nog NICOLAAS GERARD SERVATIUS, controleur van de belastingen en een broer van BERNARD en MARIA SERVATIUS. Hij kocht op een gegeven moment de huisplaatsen 13 (gedeeltelijk), 14 en 15, die in mijn bezit zijn geweest. Hij woonde in een monumentaal pand dat stond op de plek waar nu de Emmastraat op de Vaart ZZ uitkomt. Zijn zus MARIA woonde dus schuin links tegenover hem en zijn broer BERNARD schuin rechts.

Mijn tweede zoon COENRAAD WOLTER ELLENTS HOFSTEDE kocht het pand Markt 1, gelegen aan het eind van de Vaart en nu bekend als het Hofstede-huis. Hij was vrederechter en is ook nog een tijdlang gedeputeerde van Drenthe geweest.

Mijn jongste dochter MARIA LAMBERDINA JOHANNA trouwde met THEODOOR JOSEF RUDOLF SWATERS VON SCHAUMBURG, controleur van het kadaster. Zij hebben ook een tijd aan de Vaart NZ gewoond. Ik weet niet meer op welk nummer dat geweest is.

De oudste dochter van mijn broer Johannes,

mijn nicht WILHELMINA CORNELIA HOFSTEDE, trouwde met een zekere CORNELIS VAN BAALEN. Hun dochter MARIA VAN BAALEN zou later met AALT WILLEM WESTRA VAN HOLTHE trouwen. Hij behoorde tot de meest vermogende Drenten. Zij hebben onder andere in het pand Vaart ZZ 25A-27-29 gewoond. Zijn vader, JAN HENDRIKSZ WESTRA, heeft het pand Vaart ZZ 33 laten bouwen en zijn zoon CORNELIS WESTRA VAN HOLTHE heeft evenals ikzelf in het pand Vaart ZZ 23B-25 gewoond.

Al met al bezaten de WESTRA VAN HOLTHE's op een gegeven ogenblik minstens vier van de oorspronkelijke huisplaatsen uit 1780. Het is begonnen toen de grootvader van AALT WILLEM, AALT WILLEM VAN HOLTHE, van mij een kavel kocht waar oorspronkelijk de huisplaatsen 11 en 12 en een deel van huisplaats 13 lagen.

Een zoon van mijn broer Johannes, mijn neef WOLTER HENDRIK HOFSTEDE, heeft tenslotte aan de Vaart NZ gewoond, mogelijk in het huis van zijn gelijknamige neef.

Mr. Wolter Hendrik Hofstede (1783-1850), de oudste zoon van Petrus Hofstede (fotoarchief Drents Museum te Assen)

Als ik zo terugkijkend de balans opmaak, dan realiseer ik me dat van de vijftien huisplaatsen langs de Vaart die in 1780 in het openbaar zijn verkocht, er dertien korte of langere tijd in het bezit van mij of mijn broer en mijn vader zijn geweest. Alleen de huisplaatsen 1 en 2 (Vaart ZZ 1 t/m 3) hebben wij nooit in bezit gehad en de eigenaren daarvan waren ook geen familie. Deze twee huisplaatsen zijn in 1780 gekocht door JAN HENDRIKS STOOKER, die daar een 'heerenlogement' liet bouwen met de naam 'Het Wapen van Drenthe'. Uit mijn relaas zal u inmiddels wel duidelijk zijn geworden dat ikzelf een dergelijk logies niet nodig had, daar ik in Assen altijd over voldoende andere overnachtingsmogelijkheden langs de Vaart kon beschikken...

Verantwoording:

De ligging van de huisplaatsen kon worden gereconstrueerd door de gegevens van de verkoop in 1780 (Rijksarchief in Drenthe, Oude Staten Archieven, inv.nr. 160) te relateren aan onder andere de kaart van Buwama van Aardenburg uit 1809 en de kadastrale minuutplans van 1832, eveneens aanwezig in het Rijksarchief. De belangrijkste geraadpleegde literatuur is:

- Bertus Boivin e.a., *De Vaart in Assen* (Assen, 1989).
- Jan Bos en Willem Foorthuis, red., *Drentse biografieën 3. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Drenten* (Meppel/Amsterdam, 1991).
- Jan Bos en Willem Foorthuis, red., *Drentse biografieën 4. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Drenten* (Groningen, 1993).
- Paul Brood en Willem Foorthuis, red., *Drentse biografien 1. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Drenten* (Meppel/Amsterdam, 1989).
- B. Jonker, *Assen - Bevolking rond 1800* (Assen, 1992).
- Werkgroep Gemeentearchief Assen, 'Assen Anno 1832. Een bewonersreconstructie' in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, 105 (1988) 1-45.

Johan Kruijer

Bouwstijlen langs de assen van Assen

Van Asser type tot Haagse school

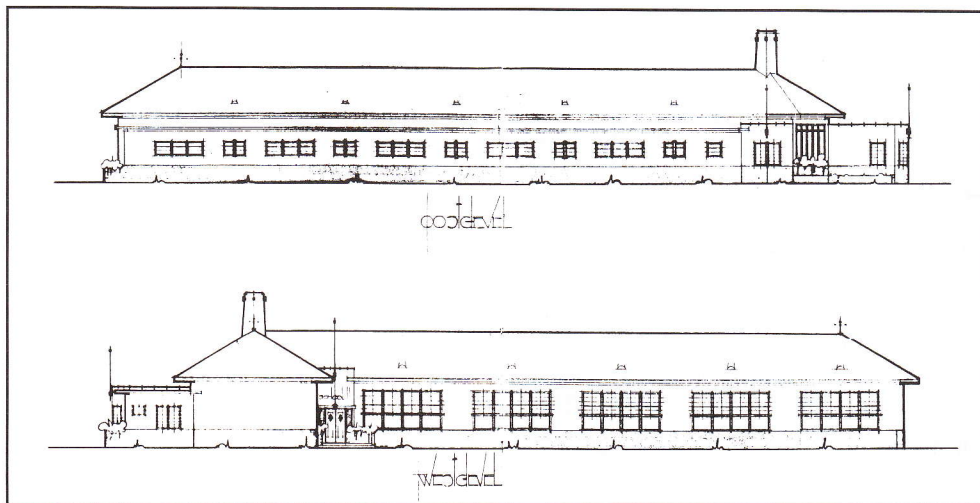
De route van de Open Monumentendag 1995 loopt slechts langs enkele straten, maar passeert wel een groot aantal zeer markante gebouwen; soms met een zeer gave en waardevolle uitstraling, soms met opvallende onderdelen. De diversiteit is groot en eigenlijk is van ieder pand wel iets te vertellen. Tijdens de volgende wandeling wijzen we dan ook noodgedwongen slechts op de meest markante panden. Helaas moet veel onbesproken blijven. We beginnen bij de Emmaschool en maken daarna ons rondje langs Emmastraat, Vaart, Gymnasiumstraat, Nassaulaan en weer terug door de Emmastraat.

De Emmaschool

De Emmaschool is in 1928 ontworpen in de expressieve stijl van de Amsterdamse school door de directeur van de Asser dienst Gemeentewerken J. Jansen van Galen. Op de bestektekening staat aangegeven dat het gaat om een 'plan voor een school aan de Nassaulaan'. Op de situatietekening is naast een laan vanaf

de Emmastraat een toegangspad te zien tussen het terrein van Bellevue en Nassaulaan 28. Jansen van Galen koos voor een L-vormig gebouw met lokalen gericht naar het plein. De lokalen zitten onder een schilddak met royale overstek, terwijl de gangen in een plat bouwdeel zijn opgenomen.

De toegang wordt gevormd door een expressief vormgegeven entree met bloembakken, zijlichten en gelakte paneeldeuren. Na een tochtportaal komt een achtkantige hal, waarin recht tegenover de entree een fraai betegelde bank met daarboven glas-in-lood ramen zijn opgenomen. Vanuit de hal zijn de verschillende vertrekken en de lange gangen bereikbaar. Ook kenmerkend voor de expressieve vormgeving is het spel van horizontale en verticale lijnen, zoals dat is toegepast bij de vormgeving van de kozijnen. Of zoals het vroeger was: de plaatsing van vlaggemasten boven de ramen van de kamer van het schoolhoofd, de administratie en bij de entree.

Bouwtekening Emmaschool (1928); gevelopstanden oost en west

Emmastraat 10

M. de Vries Azn. bouwde deze woning in 1921. De Vries doorliep als architect verschillende stilistische fasen en kwam hier op een strakke expressionistische stijl uit die wel wordt aangeduid als Zakelijk Expressionisme. Zeer kenmerkend voor deze stijl is de symmetrische hoofdopzet onder een flauw hellend schilddak met overstek en het strakke siermetselwerk in de gevels.

In één van de mooiste gevels, de voor-gevel, heeft De Vries een brede vensterstrook onder een licht uitkragende houten lijst geplaatst en zijn op de uitgemetselde hoekkolommen hoekvensters aangebracht.

Voorgevel Emmastraat 10

Doordat de hoekvensters direct tegen de daklijst zijn geplaatst, geven ze bij wijze van spreken een zwevend effect aan de architectuur.

Vaart 41a

In de gevelwand aan de zuidzijde van de Vaart is dit pand een vreemde, maar zeer interessante eend in de bijt. Het is in 1934 ontworpen door architect J.F.A. Göbel in opdracht van J. Suurmeyer. Nog sterker dan bij Emmastraat 10 heeft de architect hier gezocht naar een bloksgewijze opbouw. Het is dan ook een voorbeeld van de kubistische architectuur van de Stijl, waarbij doosvormige volumes in elkaar zijn geschoven.

Het pand heeft een expressief materiaalgebruik en detaillering gekregen, die verwant is aan de stijl van de Haagse school. Let bijvoorbeeld op het gebruik van de gele baksteen met de strakke diepliggende voeg, de bloembakken en de vlaggemastbevestiging.

Een uil als hoofdmotief in het glas-in-lood in de hal van de Emmaschool

Een gezicht op het pand Vaart 41a vanuit de Emmastraat laat de blokvormige opbouw goed zien

Vaart 33

Dit karakteristieke gepleisterde pand met schijnvoegen heeft een gevelsteen, die als bouwjaar 1856 vermeldt. De symmetrisch ingedeelde voorgevel heeft in het midden

een bordesstoep naar de entree. De entree is voorzien van een classicistische houten deuromlijsting met daarbinnen een dubbele paneeldeur met stolpnaald en een fraai bovenlicht met pijlmotief.

Vaart 25a-27-29

Van oorsprong betrof het hier waarschijnlijk twee smalle naast elkaar gelegen panden die rond 1875 zijn samengevoegd en de huidige gemeenschappelijke façade hebben gekregen. Dit eclectische bouwwerk wordt gekenmerkt door gepleisterde gevels, voorzien van schijnvoegen, hoeklisenen met spaarvelden (casementen) en een halve verdieping (mezzanino), afgesloten door een kroonlijst met verhoging (attiek).

Heel verzorgd aan het pand is de detaillering van de paneeldeur met stolpnaald, kalf met eierlijst en getoogd bovenlicht. Daarboven zijn de decoratief bewerkte zware consoles van het balkon geplaatst.

Vaart 23b-25

Dit huis werd bewoond door een aantal illustere personen zoals Mr. Petrus Hofstede en de chirurg Dr. Amshoff. Toen zag

Gevelbeëindiging Vaart 25-29 met aanduiding van de karakteristieke onderdelen

De karakteristieke toegangsdeur van het pand Vaart 23b-25

het pand er overigens anders uit, want de huidige vorm kreeg het waarschijnlijk rond 1875. Ook dit is een voorbeeld van het eclectisch bouwen.

Opmerkelijk zijn de terugliggende flanken. In het linkerdeel en geplaatst binnen een gepleisterde omlijsting zit een dubbele paneeldeur met gietijzeren sierrooster, een gecanneleerde stolpnaald en een bovenlicht met glas-in-lood. Het rechterdeel is voorzien van een openslaande dubbele inrijdeur.

Vaart 23-23a

Let u ook eens op dit pand, dat aan het eind van de jaren dertig is gebouwd in een zakelijk expressieve stijl, een soort mengmoes van Amsterdamse school en Haagse school. Het metselwerk van de voorgevel is opvallend: er is gebruik gemaakt van een platte rode steen met een diepliggende lintvoeg en een vlakke stootvoeg. Daardoor krijgt het een zeer expressief uiterlijk. Ook bij het metselwerk aan de hangende

erkers is het metselwerk als decoratief element uitgebuit. Dit pand heeft verder een decoratieve winkelpui met geglaazuurde tegels.

Vaart 19

Tussen 1902 en 1905 is dit kantoor annex woonhuis gebouwd voor graanhandelaar G.J. de Waard in een mengvorm van neo-renaïssancisme en Art Nouveau. Typische neo-renaïssancistische elementen zijn de rondboogvensters met op de verdieping metselmozaïek in de boogvelden, een boogfries en een topgeveltje met speklagen, afdekplaten en een smeedijzeren windvaan. Daarnaast zijn er enkele Art Nouveau decoraties (zweeps slagmotieven) te vinden, zoals de fraai bewerkte deur, het raamijzer en motieven boven de vensters en in het hangende erkertje.

Achter het pand staat nog een ouder deel dat als graanpakhuis werd gebruikt. In een

Het pand Vaart 23-23a heeft een markante vormgeving met opvallend metselwerk in de voorgevel

Zweepslagmotieven in smeedijzeren hekwerk en boven de vensters van het pand Vaart 19

Een triton aan een pilaster van de deuromlijsting van het Gratamahuis, Vaart 11-13

gevelsteen staan de initialen 'GJvL' (Van Leusen) en het jaartal 1897. Kort daarop, in 1901, werd aan de andere kant van de steeg een pakhuis gebouwd waarin een gevelsteen is opgenomen met 'A. van Leusen. K. de Waard. Augustus 1901'.

Vaart 11-13 (het Gratamahuis)

Veel bouwplaatsen kennen een rijke voor-geschiedenis. Zo werd op deze plek rond 1810 door Mr. Sibrand Gratama een huis gebouwd, waar tot dan toe vier kleine woningen stonden. Achter het hoofdgebouw was aan het eind van de negentiende eeuw de drukkerij van de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* gevestigd. De geschiedenis heeft het Gratamahuis niet ongemoeid gelaten, want rond 1880 werd (in grote lijnen) het huidige aanzien bereikt. Ingrepen uit 1919 en 1924 hebben de pui van het pand gewijzigd.

Het pand is een voorbeeld van een eclectische bouwstijl, nu eens niet uitgevoerd in pleisterwerk, maar in een sobere en evenwichtige baksteen. Ontleend aan de classicistische architectuur is de oorspronkelijke symmetrische opzet met hoeklisenen, middenrisaliet en de brede verspringende kroonlijst. De entree is voorzien van een houten portaalomlijsting met gietijzeren versieringen in het fries en tritonen in hoog-reliëf boven aan de pilasters. Het portaal heeft een mozaïekvloer, betegelde wanden en een plafond met stucijst. Fraai bewerkte paneeldeuren in de linker- en de achterwand verschaffen toegang tot het gebouw.

De pui rechts van de entree is in 1924 aangebracht ten behoeve van de melk-salon van A.G. Meeks. De winkelpui in de linkerzijgevel werd al in 1919 aangebracht voor de firma 'Rijwielen en motoren H. Kip'.

Gymnasiumstraat 26

Dit winkelpand aan de Gymnasiumstraat moet rond 1880 zijn gebouwd. Dergelijke winkeltjes kwamen in die tijd zeer veel in de stad voor. Met de toenemende concurrentie en een veranderend koopgedrag moest een beetje winkelier zijn waren

Winkelpand met woonhuis op het adres Gymnasiumstraat 26

etaleren. Ontwikkelingen in de bouw hielpen hierbij, want vanaf het eind van de negentiende eeuw werd het steeds eenvoudiger om grote overspanningen te maken met behulp van ijzeren profielbalken. Ook kwamen er in die tijd grotere glasmaten beschikbaar én werden ze betaalbaar.

In een stad als Assen is de ontwikkeling in de detailhandel aanzienlijk geweest en daarom treffen we nog maar zeer weinig van dit soort eenvoudige, maar fraaie winkelpandjes aan. Alleen wat verder uit het centrum en aan de stillere straatjes zijn er nog een paar. Gelukkig komt er steeds meer waardering voor dit soort pandjes en het is de moeite waard! Let maar eens op de detaillering van dit pand en het snijwerk in het houtwerk.

Gymnasiumstraat 1

Aan de Nassaulaan en achter een fraai giet- en smeedijzeren hekwerk ligt een sober bakstenen woonhuis dat rond 1870 werd gebouwd. Het pand heeft twee bouwlagen en een afgeplat, met platte friese pannen belegd schilddak. Meest opvallend is de houten veranda met geschulpte randen aan het lessenaardak en de ruiten met

diagonale roedenverdeling in de zijwanden.

De rooms-katholieke kerk aan de Nassaulaan

De rooms-katholieke kerk van Onze Lieve Vrouwe Maria ten Hemelopneming is gebouwd tussen 1933 en 1934 naar ontwerp van J. van Dongen jr. in samenwerking met J.F.A. Göbel. De zaalkerk is een voorbeeld van het Traditionalisme, een stijl die teruggreep naar essenties in de vaderlandse architectuur, zoals het gebruik van duidelijke kapvormen en veel metselwerk. Ook de steunberen en spitsboogvensters met glas-in-lood ramen verwezen naar de traditionele katholieke bouw.

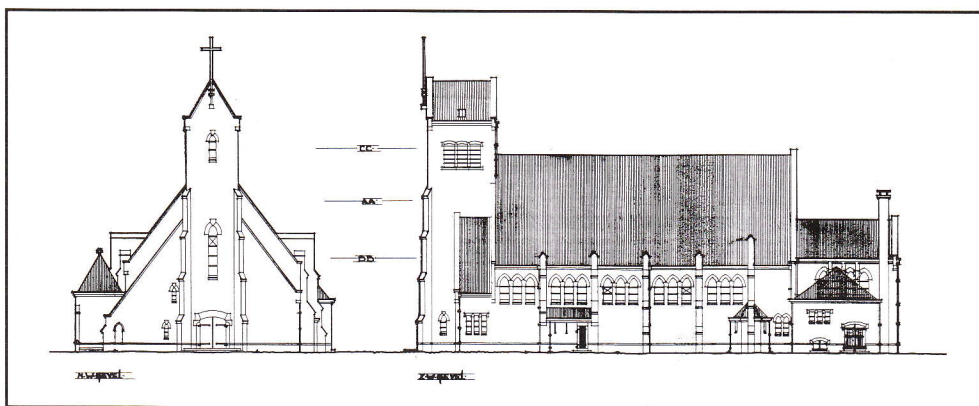
Zie voor meer informatie over deze kerk het Asser Historisch Tijdschrift 1991/3, waarin alle Asser binnenstadskerken uitvoerig beschreven zijn ter gelegenheid van Open Monumentendag 1991.

Nassaulaan 7

Eén van de meest bijzondere panden in Assen is het herenhuis op het adres Nassaulaan 7, dat werd gebouwd in 1876.

*Een blik op de karakteristieke veranda van het pand Gymnasiumstraat 1 gezien vanaf de Nassau-
laan*

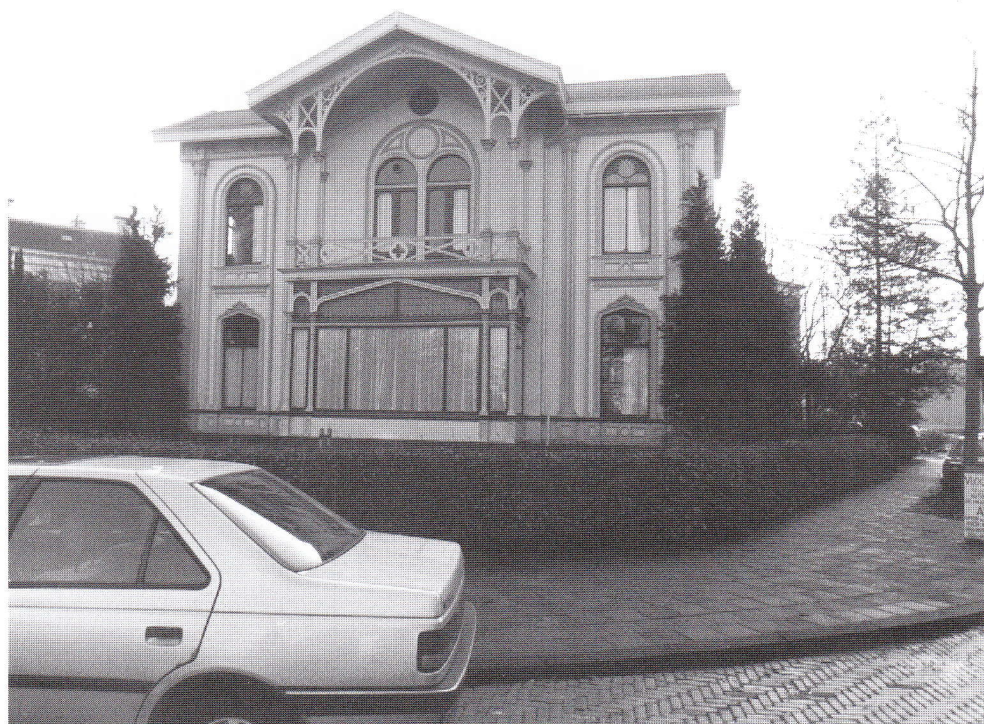

De geveltekeningen van het bouwplan uit 1933 voor de rooms-katholieke kerk aan de Nassaulaan

Het haaks op de hoek van Nassaulaan en Van der Feltzpark geplaatste huis is een voorbeeld van een eclectische architectuur, waarbij invloeden van de Gotiek vermengd worden met de Chaletstijl.

De meest opvallende gevel is gericht naar

het kruispunt. De veranda, later tot serre omgebouwd, heeft een constructie van achtkantige gietijzeren kolommen met bewerkte kapitelen. Op de veranda zijn opnieuw gietijzeren kolommen geplaatst die de fraai bewerkte boogvormen dragen waarop het flauw hellende zadeldak rust.

De opvallende gevel van het pand Nassaulaan 7 op de hoek van de Nassaulaan en Van der Feltzpark

Bijzonder zijn ook de gevelinvullingen met bundels van kolommen, vensteromlijstingen en rondvensters in de toppen.

Nassaulaan 9 (Villa Aschwing)

In de categorie bijzondere panden hoort Villa Aschwing op het adres Nassaulaan 9 beslist ook thuis. Het herenhuis is in 1877 in een eclectische stijl gebouwd in opdracht van J.J. Bolman. Het markante huis heeft een hoog souterrain en het vooruit-springende deel heeft een op consoles rustend breed balkon, voorzien van een giet- en smeedijzeren hekwerk tussen gecanneleerde houten kolommen. Vroeger stonden er vazen op. Een ander opvallend

bouwdeel is de zolderverdieping (mezzanino) met drie liggende vensters.

Nassaulaan 20

In 1915 werd op het adres Nassaulaan 20 een huis gebouwd voor A. Dorhout Mees. De ontwerper was de Groningse architect G. Knuttel Jr., die hiervoor een traditionele stijl heeft toegepast. Het statige woonhuis heeft een symmetrische bakstenen opbouw en een inzwenkend schilddak. De hoger opgaande middenpartij heeft een segmentboogvormige gevelbeëindiging, waarin een ovaal venster is opgenomen. Voor de middenpartij is een terras met veranda aangebracht, bestaande uit dub-

Een opname uit 1986 van het pand Nassaulaan 9, toen de vazen nog op de houten kolommen stonden en de tuin er nog wat verwilderd bij lag

Twee rijtjes middenstandswoningen van De Vries aan het begin van de Emmastraat

De developstanden van het huis Nassaulaan 20 volgens de bouwtekening van het pand

bele zuilen die een kroonlijst dragen waarop het balkon rust. Het statige karakter wordt versterkt door de symmetrische tuinaanleg. Van 1945 tot 1989 heeft dit huis gediend als woonhuis van de Commissaris der Koningin.

Emmastraat 29-59

De rijtjes middenstandswoningen in de Emmastraat (de nummers 29 t/m 59) zijn in 1921 ontworpen door architect M. de Vries. De eerste rij (29 t/m 43) bestaat uit twee dubbele woningen en een rijtje van vier en dateert uit 1922-1923. De woningen zijn in een strak expressionistische stijl gebouwd en bestaan uit twee bouwlagen met een plat. De gevels worden verlevendigd door uitmetselingen en decoratief metselverband. Zeer typerend zijn de gekrulde smeedijzeren gevelornamenten. Aanvankelijk was de detaillering en het kleurgebruik van de woningen op elkaar afgestemd, maar door de jaren zijn allerlei verschillen ontstaan.

Vrijwel gelijktijdig met de eerste blokjes werden verder acht aaneengesloten middenstandswoningen gebouwd. Deze in rode steen opgetrokken woningen hebben een geleding door in- en uitspringende gevelvlakken, erkers en balkons. De symmetrie van de totale bouwmassa wordt geaccentueerd door de verspringingen in de gootlijn en het schilddak.

De fraai gemetselde gevelbeëindiging met het smeedijzeren sierelement van de woningen van De Vries aan de Emmastraat

Stille getuigen

Tot mijn favoriete straten in Assen hoort beslist de Gymnasiumstraat. Het ruikt er 's morgens lekker naar vers brood en als je heel diep insnuift, kun je bijna de geur van het koffiebranden van Broekema nog ruiken...

dan een halve eeuw niemand het de moeite waard vond om ze er weer af te halen...

Tekst: Bertus Boivin
Foto: Harry Cock

Maar het is niet alleen de geur. De Gymnasiumstraat is misschien wel het enige, oude binnenstadsstraatje dat Assen nog over heeft: kleine huisjes 'op de stoep gebouwd', winkeltjes, tuinen tot aan de straat... Dertig jaar geleden zag de hele noordelijke binnenstad er zo uit: Kanaalstraat, Venestraat. Molendwarsstraat, Molenaarstraat...

Vooraan links in het straatje vindt u op nummer 32 het DEPOT N.V. STOOMMEELFABRIEK HOLLAND AMSTERDAM, dat waarschijnlijk in 1912 dankzij de heer F. Flik zijn huidige vorm heeft gekregen. Later kwam het in handen van de graanhandelaar H. van Dijken, die er naar alle waarschijnlijkheid deze letters op heeft laten schilderen. Waarna meer

Inhoud

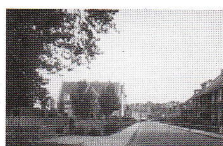

Jan Battjes

DE ASSEN VAN ASSEN

De stedenbouwkundige ontwikkeling van het gebied
tussen de Vaart en de Nassaulaan

pagina 1

Jan Battjes

DE VEELBESPROKEN AANLEG VAN DE EMMASTRAAT

pagina 7

Jan Battjes

DE FAMILIE HOFSTEDE EN DE VAART

pagina 14

Johan Kruiger

BOUWSTIJLEN LANGS DE ASSEN VAN ASSEN Van Asser type tot Haagse school

pagina 18

STILLE GETUIGEN

pagina 29

Bent u nog geen lid van de Asser Historische Vereniging? Voor f 35,- bent u een jaar lid en ontvangt u vier keer het Asser Historisch Tijdschrift gratis thuis. Schrijf een briefje naar: Asser Historische Vereniging, Antwoordnummer 53, 9400 VB Assen (Een postzegel plakken hoeft niet.)